

Entremestres: tallers d'artistes contemporànies i professores. Una experiència inspirada en la pedagogia de la diferència sexual

quaderndelesidees.press/entremestres-tallers-dartistes-contemporànies-i-professores-una-experiència-inspirada-en-la-pedagogia-de-la-diferència-sexual/

December 2, 2016

Imatge: María José González i Assumpta Bassas en la presentació de l'obra de Blanca Casas al Taller Entremestres "El quadern", al Centre de Cultura de Dones Francesca Bonnemaison, el 20 d'abril de 2012.

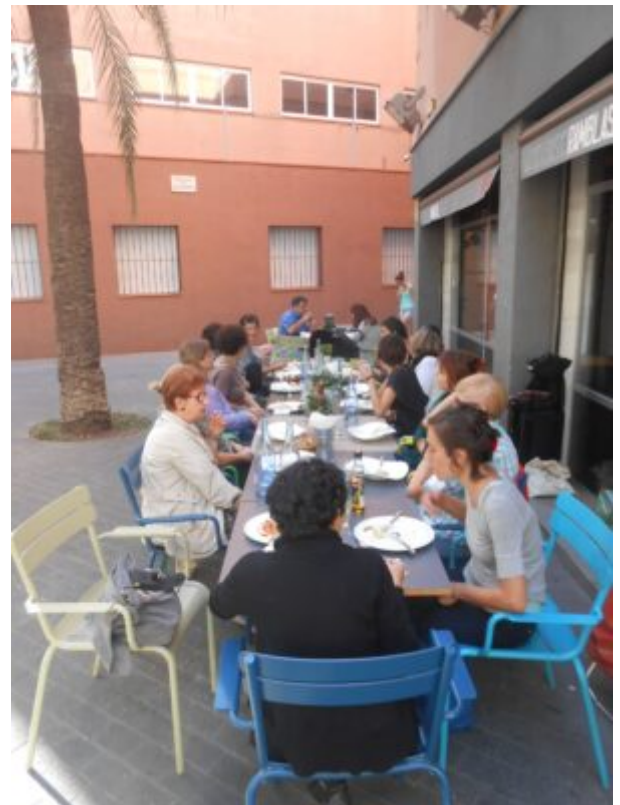
Començarem l'article amb una evidència que, per a nosaltres, va esdevenir un repte: l'art de les dones no ha arribat a l'escola. Ni els projectes d'escoles progressistes, ni els programes educatius als museus, tan actius últimament, semblen interessats a explorar el seu gran potencial. L'evidència ens entristeix perquè les nascudes a la dècada de 1960 vam descobrir, al marge de la universitat del nostre país, que existien dones artistes a totes les èpoques i que les seves obres i els seus textos eren molt rellevants per saber del món del passat i del present. Vam incorporar aquests coneixements a les nostres classes amb emoció, perquè sentíem que tot el que apreníem era matèria que ens canviava la vida. A partir d'aquell moment, vam afegir-nos entusiasmades a fer recerca en aquesta direcció. En aquests últims 20 anys, hem vist com ha augmentat la bibliografia especialitzada i també la informació divulgativa disponible actualment en xarxa. Tanmateix, aquests coneixements continuen sense tenir impacte transformador en els circuits d'ensenyament bàsic. Alguna cosa falla en la xarxa educativa i la intuïció ens diu que, segurament, els fruits d'aquestes investigacions no han trobat una manera fluïda i atractiva d'arribar a l'escola per quedar-s'hi, tal com ho van fer en les nostres vides.

Què fer? Des de la nostra experiència com a docents universitàries ens hem adonat que un coneixement arriba als estudiants quan, en primer lloc, connecta amb les neurones creatives i, com escriu María Zambrano «obre les portes de l'ànima». No serveix de res encaparrar-se a decidir que això «s'ha de saber», ni la benintencionada decisió que «cal omplir els buits», ni tampoc instal·lar-se en l'estadi de l'escèptic per desenvolupar eines crítiques, una actitud que, en aquests últims anys ha estat treballada amb coratge, i excés d'intel·lectualisme, per les anomenades pedagogies constructivistes. La via que ens ha donat més bons resultats a les aules ens indica que el miracle es dona quan mitjançant una mediació subtil aconseguim que les persones practiquin l'escolta de si mateixes. Zambrano diu

que el més important és, «desxifrar allò que se sent, percebre amb certa nitidesa allò que passa dins d'un»¹. Aleshores els sabers treballen en tu. Aquesta manera d'ensenyar i d'aprendre no es troba en fórmules pedagògiques que assenyalen objectius, ni fent servir determinats mètodes. És fruit d'observar la pròpia pràctica i d'acompanyar aquesta delicada tasca llegint experiències de moltes dones educadores. Hi ha un meravellós coixí de textos i veus que avui s'apleguen sota el nom de «pedagogia de la diferència sexual»² i que nosaltres vam conèixer mitjançant la relació de treball amb professores i mestres a DUODA, centre de recerca de dones, UB i amigues de la xarxa Sofías: dones en l'educació.

D'altra banda, difondre coneixement sobre les pràctiques artístiques de les dones no va ser mai per nosaltres un deure ni una obligació. Com a curadores i crítiques coneixem de prop els processos de creació, dialoguem amb les artistes, i les seves obres i poètiques ens inspiren per escriure i viure. Sentíem que aquestes experiències ens demanaven ser compartides. Així mateix, ens vam adonar que les artistes contemporànies del nostre territori són les grans desconegudes per a la població local. Una via que podia funcionar per difondre els coneixements sobre la cultura artística femenina era, doncs, posar en contacte artistes i mestres. Com fer-ho? Coneixíem experiències realitzades en els programes educatius de museus de la Nova York dels 90 que havien aconseguit una interessant relació entre artistes i comunitats, fent de l'art una eina per contribuir a millorar la tasca educadora social. Per exemple, el programa per a instituts de secundària del New Museum (High School Art Program) creat el 1980, que constituïa una política real al museu, una mediació interessantíssima i facilitadora de processos educatius profunds: «*connecting everyday experience, social critique, and creative expression with classroom learning*»³.

El projecte Entremestres que vam crear el 2010 de manera independent s'inspirava doncs en aquestes dues fonts: la pedagogia de la diferència sexual i l'experiència docent i investigadora que havia fet créixer en nosaltres «la confiança que l'art és una font privilegiada per ensenyar i per aprendre»⁴. La idea inicial es va concretar en el disseny d'una jornada-taller entesa principalment com un lloc i un temps, una trobada senzilla i distesa entre artistes i professores, procedents de l'ensenyament formal i informal, i guiada per nosaltres com a mediadores. El nom, Entremestres, indica la nostra vocació de possibilitar la relació en un pla horitzontal on pugui circular autoritat femenina. Ens interessava especialment el sentit matern de l'ensenyament, és a dir, aquells gestos i coneixements que estan orientats per l'amor, dirigits a nodrir i esperonar la dimensió creativa de les persones. La crida estava dirigida a aquelles educadores que intueixen que, avui en dia, aquesta és la base d'una educació viva, és a dir, en procés continu d'escolta honesta i atenta, tant de l'altre/a com d'una mateixa. La idea és que els fruits de l'experiència reverteixin d'una manera lliure en la docència de cada una a les aules i a les vides.

Imatge: Dinar del grup del taller Entremestres “Recol·lectar” a cura d’Isabel Banal, 25 d’octubre de 2014.

Imatge: Mar Arza i grup de mestres al taller "La Paraula", 16 d'octubre, 2010.

Els diversos tallers organitzats al llarg d'aquests set anys que funciona Entremestres ens han anat ajudant a donar perfil concret al projecte, ratificant alguns punts de partença i modificant-ne d'altres. Això ha estat possible gràcies a la implicació de les artistes que hem anat convidant per impartir els tallers. Triem treballar amb artistes que són conscients que els models masculins d'artista que han circulat a la modernitat com a canònics no els interessin i n'exploren de propis. No treballem des dels tòpics de l'activisme social. Per això treballem amb aquelles artistes a qui agrada posar en comú els seus processos de recerca i, sobretot, gaudir d'una relació entre dones, entenent que es tracta d'un cercle privilegiat per a un intercanvi que abasta moltes dimensions de la vida.

La nostra funció com a gestadores del marc de treball i en el desenvolupament del taller és tenir cura amorosa del procés, oferir orientació sobre les obres i poètiques de l'artista, fer la mediació reflexiva per repensar conjuntament allò que cada una fa i inventa en els processos d'aprenentatge amb l'alumnat. La proposta s'estén al llarg d'un dia, o dia i mig (en funció de les possibilitats i necessitats), perquè considerem que és important donar-nos temps per fer possible una experiència de qualitat relacional: conèixer el que cada una fa, d'on ve, quins projectes té i compartir una experiència de taller, de «fer amb les mans». No ens interessa fer una manualitat ni una obra com a resultat final, però sí que donem un valor fonamental al treball artesanal o tècnic i molta importància al fet que l'activitat reflexiva no es realitzi només amb el cap sinó que comenci també per les mans. Apostem pel temps de la trobada, per la relació de qualitat i per compartir processos de treball personals creatius.

Entremestres és un projecte independent i *sui generis* que funciona en relació amb les institucions sempre que trobem voluntat i condicions per realitzar-lo amb bones pràctiques. L'empenta per iniciar els dos primers tallers ens la va donar una convocatòria del Centre de Cultura de Dones Francesca Bonnemaison, que va finançar el projecte (amb una subvenció de l'Institut Català de les Dones) i ens va oferir aixopluc. Ens va interessar el lloc perquè és un espai feminista, seguint l'impuls de l'educadora i política que li dona nom, i sobretot perquè tenim l'experiència que en els espais entre-dones, el treball i les paraules tenen un altre pes, lluny del «neutre masculí» que, en canvi, és moneda de canvi a la major part del món cultural.

Imatge: Grup treballant amb Isabel Banal al Taller entremestres “recol·leccions” a laBonne, Barcelona, 2014.

Vam començar convidant les artistes Mar Arza i Cori Mercadé, amb qui havíem treballat professionalment i manteníem una relació d'amistat i diàleg polític⁵. Les vam convidar a elaborar amb nosaltres els continguts dels tallers i, de fet, així ho hem fet sempre amb les altres artistes al llarg de tot el projecte. Amb cada una el procés ha estat diferent, de manera que la preparació ha estat una part tractada amb delicadesa. El taller de la Mar Arza, a l'octubre del 2010, va portar per títol «La paraula» i el de la Cori Mercadé, al novembre del mateix any, «La pintura», i en cada un vam aplegar unes 15-18 participants. Vam establir una estructura similar (que en altres ocasions hem flexibilitzat en funció de les possibilitats dels centres d'acollida): una primera part que inclou una ronda de presentació de les participants, presentació de l'obra de l'artista i del tema a treballar i conversa en roda de paraules. Incentivem la pràctica que anomenem «partir de si», és a dir, no teoritzar des de les abstraccions sinó vincular allò que l'artista ens presenta amb les vivències i recerques de cadascuna. Compartir diàleg sobre l'experiència de l'obra de les artistes és, en aquest sentit, una activitat privilegiada perquè convida al pensament en presència, a posar en joc el que una sent, sap i reflexiona en relació amb el que viu i amb el que ressona en ella mateixa del que ha llegit, estudiat o sentit. Des de l'inici, vam decidir que dinar plegades era també una part important del taller perquè és una activitat que fa possible més intercanvis i relacions entre les participants⁶. A la tarda, ja en un ambient de més confiança, ens proposem desenvolupar l'exercici pràctic que l'artista ha posat sobre la taula al matí. És una meravella veure com cada una porta el procés creatiu en una direcció diferent i, finalment, la riquesa que generen els resultats compartits en una «posada en comú» que clou el taller.

Per posar un exemple explicarem breument el taller titulat «El quadern» que Blanca Casas Brullet va portar a terme a l'abril del 2012. L'artista ens va proposar parlar sobre l'experiència que tenim quan encetem una llibreta nova, un fet molt habitual quan érem petites a l'escola però que també tenim de grans en altres situacions. Vam adonar-nos de la gran quantitat de formats, marges i pautes que estableixen els quaderns per a l'escriptura que trobem al mercat i en països diversos, i de com ens condicionen o bé ens possibiliten aquestes trames que són, de fet, ja part de la pròpia escriptura. La proposta de treball va ser fabricar la nostra pròpia pauta sobre un paper determinat (blanc, mil·limetrat, quadriculat, etc.). L'artista en va aplegar una selecció i en va fer una petita edició en format quadern que vam enviar més tard a cada una de les participants. Un senzill exercici que tenia com a punt de referència obres de l'artista (per exemple *Ad Marginem*, 2012) i incentivava a parlar de moltes coses relacionades amb la llibertat i les normes, la por a l'escriptura de moltes dones i la passió per crear no només el contingut sinó el marc des d'on escrivim i pensem. Aquest va ser el tercer taller d'Entremestres i vam tenir l'ocasió de comprovar que moltes

mestres ja havien participat en els anteriors i hi tornaven perquè l'experiència els havia resultat profitosa i plaent. Començàvem doncs a fer xarxa. També en aquesta ocasió, en comptes de dinar en un restaurant proper, vam fer-ho en un espai preciós del mateix centre, preparat acuradament, com el dinar, per les dones del sindicat de treballadores de la llar Sindillar. Malauradament, van començar les retallades pressupostàries, que van afectar especialment tant els espais educatius com els espais de dones i Entremestres no va poder tenir continuïtat en aquell context i àmbit.

Imatge: Plató fotogràfic al taller “La pintura”, a cura de Cori Mercadé, al Centre de Cultura de Dones Francesca Bonnemaison, 12 de febrer de 2010.

Dos anys més tard, vam reemprendre Entremestres vinculant-lo a un cicle d'exposicions i activitats anomenat «Blanc sota negre: treballs sobre l'imperceptible» a l'Arts Santa Mònica (2014)². Entremestres va organitzar un taller en cada ocasió, i en aquest cas vam començar aprofitant les visites comentades per l'artista de la mateixa exposició. Amb el bon gust de l'últim taller en la memòria de totes, vam treballar de nou amb Blanca Casas al taller «L'errada» (22 de febrer de 2014). L'artista ens va convidar a repensar el sentit i el valor que cada una donava a les equivocacions, els fracassos, els errors en els seus processos d'aprenentatge, seguint una sèrie d'obres seves en paper anomenades «esborralls» que formaven part de l'exposició. Vam continuar amb «Auditoria» (29 de març de 2014), de Mar Arza, qui ens va proposar revisar amb nous ulls els papers quotidians, factures, paperassa, i intervenir-los donant lloc a l'espai poètic; fent així una pràctica activista en una política quotidiana d'intenció revolucionària que guia l'artista. En el següent taller (8 de maig de 2014), Freya Powell, artista que arribava dels EUA, ens va emplaçar a fer memòria, un exercici habitual a les aules i sovint enutjós per a l'estudiant, en aquest cas divertit perquè proposava treballar la nostra pròpia història de vida. El resultat va ser un curiós fanzín col·lectiu que aplegava experiències que volíem recordar per sempre i d'altres que volíem oblidar, també per sempre. Antònia del Río, a «Aliment Discursiu Teòric» (15 de juliol de 2014), va animar-nos a treballar amb cites de textos que ens agraden, trastocant l'acadèmica «citació d'autoritat». Amb pautes noves vam elaborar un arxiu de cites per compartir que vam emportar-nos a casa en una capseta, com un rebost per alimentar-nos les unes a les altres en la distància. Isabel Banal va proposar «recol·lectar» imatges de «figures carregades» dels diaris i revistes (25 d'octubre de 2014), una feina manual, tisores en mà, que ella fa cada dia i és la base de les seves llibretes anomenades «amb fons blanc». Amb les nostres pàgines vam configurar un mural i vam compartir les històries que naixien de la capacitat d'observar l'actualitat a través de la imatge d'un gest senzill i corrent, semànticament molt carregat d'emocions avui en dia i que també ens va ajudar a descobrir que nosaltres portàvem tot tipus de càrregues (pensaments, experiències, ocupacions i preocupacions) com a part del nostre bagatge. Amb «L'autoretrat» de

Mireia Sallarés (13 de desembre de 2014) vam fer la difícil i interessant pràctica de presentar-nos les unes a les altres davant d'una càmera, escollint el relat de nosaltres mateixes que volíem donar i, per tant, posant-nos en relació directa amb les nostres pròpies idees, conviccions i amb els personatges i actituds que creem o explorem enfront dels/de les altres.

L'últim Entremestres ha tingut lloc al febrer d'aquest 2016, com a part de l'exposició «Draps: Pietat, la Santa Generació i Verònica» de Cori Mercadé al Museu d'Art del monestir de Sant Cugat. Batejat «Les dones de la teva vida»⁸, el taller ens aproximava d'una manera molt original a les iconografies clàssiques en la pintura, una línia de treball fonamental en l'obra d'aquesta artista. Ens vam centrar en l'anomenada Santa Generació (santa Anna, la Verge i el nen), també coneguda com Santa Anna Trinitària, que ha estat representada en moltes obres d'art al llarg dels segles, i, en canvi, ha passat molt desapercebuda fins i tot en àmbits acadèmics. L'exercici demanat en aquest cas va ser un dibuix amb goma d'esborrar sobre taca de grafit, a partir d'una fotografia de dues o tres dones de la família, feta entre les participants durant la sessió. Per això demanàvem que les mestres s'apuntessin al taller amb la seva mare, filles/fills i àvies o, si no era possible, amb amigues de l'ànima, per explorar què es genera en aquest «contínuum femení» i animar a explorar-lo dins les aules.

Imatge: Participants en el taller d'Antònia del Río, "Aliment discursiu teòric", mentre confeccionaven un segell amb la tècnica del gravat amb linòleum.

En els primers tallers vam demanar a les participants que ens fessin arribar les propostes que havien portat a les seves aules a partir de les idees nascudes al taller Entremestres. Vam rebre algunes experiències docents molt interessants, divertides i originals. Ens agradaria molt que el blog d'Entremestres també fos un espai on compartir aquestes realitats que són signe de com les mestres estan transformant l'educació a través del desplegament de la seva llibertat creativa més enllà dels currículums obligats i de les disciplines. Pensem que compartir aquestes idees seria un viver inspirador i facilitaria mantenir-nos en una relació viva. Malauradament no hem tingut temps ni pressupost per dedicar-nos a aquesta tercera part del projecte, però seguim cercant maneres de portar-lo a terme.

Mentre es parla socialment d'igualtat entre els sexes, es defensa la coeducació a les aules i es faciliten programes que informen i ajuden a detectar la violència contra les dones a les escoles, es continua mantenint la població en el més complet analfabetisme respecte al llegat de llibertat i la realitat del que han fet i fan les dones en l'àmbit de l'art, la cultura i l'educació. Nosaltres anomenem aquest fet «violència simbòlica» i creiem que es troba en la base de la violència física masculina desbocada que vivim en aquests últims temps. Contribuir de manera important a posar

punt final a les dinàmiques de violència instal·lades en la nostra societat es pot fer donant lloc i valor social a l'experiència femenina lliure. En aquest punt hauríem de desenvolupar arguments per fer-vos veure allò que per nosaltres és, com anomena María Zambrano, una «evidència del cor». No es tracta d'introduir qüestions de gènere en la matèria impartida sinó de ser capaç de gaudir de la llibertat que et concedeix la història de les dones i la relació entre-dones, donant-li lloc en tu mateixa i en la teva pràctica docent. Aquest atreviment creatiu i creador no està previst en cap currículum ni és obligatori. Entremestres no és només un taller d'un dia sinó la finestra per on hem vist que hi ha una realitat encoratjadora dins les aules quan es treballa des de la diferència femenina.

ASSUMPTA BASSAS VILA I MARÍA JOSÉ GONZÁLEZ MADRID

---

1. 1. Zambrano, María. *Filosofía y Educación. Manuscritos (Edición de Ángel Casado y Juana Sánchez-Gey)*. Málaga: Editorial Àgora, 2007: 57. (Traducció de la cita al català de les autores). ↵
2. 2. Vegeu, per exemple l'article de Jaramillo Guijarro, Concha. «Notas sobre la pedagogía de la diferencia sexual» a *DUODA, Estudios de la Diferencia Sexual*, núm. 14, 1998: 107-121. També: Remei Arnaus Morral, Núria Pérez de Lara. «Una experiència de partir de si en un context educatiu». *DUODA, Estudios de la Diferencia Sexual*, núm. 17, 1999: 139-169 (Articles en xarxa a [RACO, revistes catalanes amb accés obert](#) ↵
3. 3. Cahan, Susan i Kocur, Zoya (eds.) *Contemporary Art and Multicultural Education*. Nova York: The New Museum, 1994. Així, el departament d'educació del TNM als 90 estava situat al mateix nivell jeràrquic que el d'exposicions i les «curadores d'educació», així se les anomenava, estaven en relació contínua amb les curadores d'exposicions i la direcció del museu. ↵
4. 4. Per a la difusió del projecte vam dissenyar un senzill blog, gràcies a la col·laboració de l'antiga alumna Laia Martí Puig, que va treballar amb nosaltres a l'inici del projecte fent també tasques de comunicació. Per als primers tallers vam comptar amb pressupost per fer difusió impresa en paper en format de targetes postals desplegable dissenyades per l'artista María Romero García. ↵
5. 5. També pel seu vincle amb el projecte La Col·lecció i Punt d'investigació «La relació» de DUODA, Centre de Recerca de Dones, que des de l'any 2000 fins al 2008 havia generat exposicions i activitats en el marc universitari per difondre en profunditat els treballs i poètiques d'una selecció d'artistes contemporànies. ↵
6. 6. Sempre hem treballat perquè els tallers fossin econòmicament molt accessibles. De fet, en alguns d'ells, l'únic pagament que havien de fer les mestres participants era el dinar. ↵
7. 7. Exposicions i activitats que van comissariar Assumpta Bassas i Joana Massó. ↵
8. 8. El nom ens el va regalar l'Helena Minuesa, responsable dels programes educatius del Museu d'Art de Sant Cugat, amb qui vam tenir el plaer de col·laborar. ↵

- [Assumpta Bassas Vila](#)

És mare, mestressa de casa, professora d'història de l'art contemporani a la facultat de belles arts i al màster en estudis de la diferència sexual a Duoda, Centre de recerca de Dones, UB. Actualment, co-curadora del cicle d'exposicions, conferències i tallers educatius Blanc sota negre. Treballs des de l'imperceptible (Arts [...])

[Llegir més](#)

- María José González Madrid

